

Степан Булгар

ДЕВ АДАМЫН ООЛУ

Степан Булгар
**ДЕВ
АДАМЫН
ООЛУ**

Масаллар

КИШИНЕВ
ЛИТЕРАТУРА АРТИСТИКЭ
1990

ББК 84.8Г
Б90

ИЗДАНИЕ
ЗА СЧЕТ АВТОРСКИХ СРЕДСТВ

Художник
Д. САВАСТИН

4803150400—7
Б ————— 90 (За счет автора)
М756(10)—90
ISBN 5—368—00928—3

© Стефан Булгар, 1990
© Оформление: Дмитрий Савастин, 1989

В СОАВТОРСТВЕ С НАРОДОМ

Духовный опыт каждого народа — его жизненная философия, представления о добре и зле, о справедливости и красоте — всё это получает наиболее яркое отражение в устном народном творчестве. Фольклор — неисчерпаемый источник мудрости и нравственного здоровья. Во все времена писатели обращали свои взоры к фольклору. Здесь они познавали народную душу, отсюда черпали образы и мотивы для своего творчества.

Буквально в каждом произведении, включенном в книгу гагаузского прозаика С. Булгара, вы встретите фольклорные сюжеты. В одних случаях — это литературно обработанная сказка, в других — автор соединил несколько близких по духу сказочных сюжетов, введя одного сквозного героя. Единый стиль изложения также создает ощущение целостности и гармоничности. В итоге получилось новое, фольклорно-приключенческое повествование.

Несколько особняком стоит рассказ «Тракалы öкүз» («Вол с колокольчиком»). По жанру это чисто литературный рассказ. Но в уста одного из героев автор вложил волшебную сказку, и весь рассказ заиграл фольклорными красками, а его идея стала более емкой и глубокой.

Мифологическая система гагаузов преимущественно христианская. Гагаузы как народ сформировались на Балканах, где они вместе с другими балканскими народами приняли христианство. Однако внимательный анализ показывает, что в гагаузском фольклоре (особенно в сказках) сохранились и отголоски языческих верований. Именно такие сказки и привлекли внимание Степана Булгара. Чудовище Телягёз, великан Дев,

оборотень Тылсым, колдунья Жады и даже имена героев — Зулум, Курти, Дюнняя Гёзели — всё это указывает на самый древний пласт гагаузской мифологии.

А почитание волка? У гагаузов до наших дней сохранились так называемые Волчьи праздники. Известно, что культ волка был сильно развит у древних тюрок. Любопытная деталь: на их знамени была золотом вышита волчья голова.

Внешне простые сказочные сюжеты иногда имеют древнюю подоплеку. Каждый образ что-то символизирует. Но читателям совсем не обязательно задумываться о всяких там истоках и подоплеках. Достаточно, если путешествие в удивительный мир сказок будет для них интересным и увлекательным.

В добрый путь!

П. Чеботарь,
научный сотрудник отдела
гагаузоведения АН МССР

УҮСҮЗ ЧОЖУК

Вармыш бир вакыт, йокмуш бир вакыт. Заман замандайкана, башак самандайкана, дәду саллангачтайкана, күйүн бириндә йашармыш бир чожок. О чожок үүсүзмүш, йокмуш онун не анасы не бобасы. Не йапсын? Йанашэр бир зенгин чобана струнгар. Йардым едер отлатмаа койуннары.

Бир гүн чобан бракэр чожуу йалныз отлатсын койуннары, кендиси да гидер панайыра. Вакыт са гүзмүш, таман разгелер Жанавар йортулары да йабанылар гезәрмишләр кырларда, аарармышлар кимә зарар йапмаа.

Чожок са хайдээр койуннары отлатмаа үртлукта. Йаваш-йаваш койуннар етишерләр отлайрак исләә отлара. Койуннар отлармышлар, чожок та отурэр бир жевиз аажын алтында. Бир да йаамур башламыш чисмәә, чожок сарынмыш йаамурлууна да хич денәмемиш, насыл уйкуйа далмыш. Ачан уйанэр да бакэр, койуннар йок олмушлар о ердән.

Не йапсын чожок шинди? Башлээр аарамаа хайваннары, ама доздолайда жан-жуннар йокмуш. Гидер-гидер чожок да гөрер, ани неса узакта бийазэр. Жаны севинер чожуун, да не качабилирсә етишер о ерә. Ама алдатмышты ону гөзлери — о гөрмүштү бийаз ташлары.

Отурэр чожок ерә да башлээр ааламаа. Ама хеп умут бракмээр ону да гиришер качын-

маа ойанна-буйанна, тырмашэр йамажа, бишей генä гөрүнмеер... Сансын ерä гирмиштилär койуннар.

Вакыт геч олэр, томбарлак ай хавада йукары чыкэр. Аачлардан хем йамачлардан ерä дүшерлär узун гөлгелär, узакта са жанаварлар улуйармышлар. Чожук чыкарэр торбасындан бир чөрөк да отурупта ийер ону.

Булутлар са каймышлар, ай да айдыннатмыш орталыы. Бир да бакса чожук... чыкэр она бир топал жанавар. Чожуун коркудан тутулэр бажаклары. Жанавар са йаклашэр она да деер:

— Чожук, бән билерим, сән койуннары аарээрсын, ама аарама оннары, булмайжан!

— Кимсин сән?— сорэр чожук.

— Бән Топал Жанавар, гелдим ежелени сөлейим.

— Буйур, сөлä...

— Сән йок насыл дөнәсин геери, зерä чобан сени өлдүрежек!

— Е, нечин е?— сорэр чожук.

— Биз, жанаварлар, кестик чобанын койуннарыны, о бетерä, ани о бизи, жанаварлары, бишейä саймады. Чобан жанавар йортусуну тутмады. О бүүн койун кести, каурма йапты, сарфошчулук етти, койунун дерисини да сатты. Ама, ани койуннары биз алдык чобандан, кабаатлы сени булажэклар. Чожук! Гитmä тырлайа, зерä чобанда кескин бычак, сени кесежек!

Сөлеер буну Топал Жанавар да кайбелер каранлык кыр ичиндä. Чожук да алып башыны гидер нерейи гозлери гөрер.

ДЕВ АДАМЫН ООЛУ

Гидер-гидер чоџук, чок вакыт йолда булунэр. Сусамыш да башламыш аарамаа нердä су ичсин. Кырда разгелер бир чөшмейä, ама доз-долайда жан-жуннар йокмуш. О гүнү да сы-џакмыш осой, ани кушлар да сапынармыш-лар гөлгедä. Таман чоџук иилер су ичмää, ишидер ким са гелер лум-тум басарак. Чөш-мейä гелер бир дев адамы. О дев адамын гөзлери прост гөрärмиш да о илкин денäмеер чоџуу. Чоџук са дурармыш чөшменин йанын-да. Дев адамы иилер су ичмää да гөрер чоџуу.

— Не аарээрсын сән бу ерлердä? Бурада курт-куш гезмеер!

Чоџук жувап етмиш:

— Беним йок кимсейим. Гелдим кысмет аа-рамаа.

Дев адамы сөлеер:

— Бән гөрерим, ани сән дийлсин коркак. Ол беним оолум. Беним да сенинжилән йок ким-сейим.

Чоџук кайыл олэр:

— Олайым,— деер.

— Ама бән сени лääзым денейим,— сөлеер дев адамы,— ама сән дайанажан мы беним олайсын? Ураџам сана кырк сопа!

Гидерлär оннар дев адамын евинä. Бурада вармыш бүүк тырлалар, орталыкта йывылый-мыш саманныклар. Чоџук тезлиинä долдурэр ики чувал саман. Биринин үстүнä йатэр, өбүрү-нү да аркасына койэр.

Дев адамы са гөрäмеер не йапэр чоџук. Алэр

о сопайы да гиришер урмаа. Урэр бир сопа.
Па-ат! Сорэр:

- Саасын мы, чожуум?
- Саайым, дәду, саайым!
- Саасын мы?
- Саайым...

Кырк керә урмуш хеп та сормуш дев адамы.
Дайанэр чожок, чувал да патлээр биткидә.
Шинди, гидерләр дев адамын евинә. Кышла
бүүкмүш онда, койун долу херерлери. Дев ада-
мы гөстерер кышлайы чожаа.

— Сән олажан беним, буннар да сенин.

Чожок гидәрмиш дев адамын аардындан да
сесләрмиш не о сөлеер. Кышла окадар бүүк-
мүш, ани о енез етиштирәрмиш есаба алмаа,
не иш ләазым йапсын. Ачан гезерләр бүтүн
кышлайы, гелерләр евә да отурлэрлар екмек
имәә, дев адамы сөлеер:

— Бән шиндән сора көр олдум. Гит да отлат
койуннары. Шиндән сора сән оннары куллана-
жан: саажан, пийнир йапажан...

Ертеси гүнү еркен сабаален, чожок — Дев
Оолу чыкарэр койуннары кыра. От бүвәрмиш
беләдәк. Кыр сүртәрмиш некадар гөзүн тутэр.
Отлайа-отлайа койуннар пинерләр бир йамажа.
Бир да жевиз аажы бүвәрмиш орада, алтында
да бир бордей вармыш.

Койуннар отлайа-отлайа пинерләр бордейин
үстүнә. Бордейин ичиндән чыкэр бир узун
сачлы кыз.

— Бре, чобан, ал о койуннарыны, зерә бүүк
какум гелирсә, гөзлерини чыкаражак!

Чожок отурэр жевиз аажын алтына да деер:

— Коркмээрым бән сенин какундан!

Чыкэр кызын какусу.

— Бре, чобан, ал койуннарыны, зерä мамум гелирсä гөзлерини чыкаражак!

Чожук насыл отурармыш, осой де ериндән кымылдамамыш.

— Коркмээрым бән сенин мамундан да!

Кыз йаклашэр чожаа да отурэр йанында, сөлеер:

— Ха, ба чобан, кой башыны дизлеримä да бән сени битлейжäm. Дев Оолу кайыл олэр, да верер башыны битлесиннär. Шу кыз са илкин битлеер-битлеер чожуун башыны, сора алэр да чыкарэр чожуун гөзлерини. Койэр оннары чөлмек ичинä да гирер бордей ичинä.

Чожук калэр көр, меклärмиш ердä. Билмärмиш не йапсын. Ишидер сааде, ани койуннар баарэрлар, ама гүдäмеер хайваннары. Гезинер аажын долайанында, сааде гөз ерлериндән йашлары акэр.

Отурэр чожук, аач алтында да сора башлээр чаармаа кызы:

— Мари кыз, мари кыз, гелсәнä генä башымы битлейäсин!

Чыкэр бордейдән кыз да отурэр чожуун йанында. Гөрер, ани гөзсүз, да коркмаа ондан йок не. Чожук са бойдан кывракмыш, гөзälмиш. Лафлашэр оннар да башлээр кыз чожуун башыны битлемää. Дев Оолу са бир колуннан саклы сарэр кызын пеликлерини аажын далларына. Бу саат чыкэр бир бүүк лүзгär да кыз калэр асылы жевиз аажын далларында. Башлээр сормаа, баармаа, йалвармаа:

— Колвер бени, чожук! Йалварэрым сана...

Дев Оолу са деер кыза:

— Мари, вер беним гөзлерими, колверейәм.
Лүзгәр са саллээр о кызы ба ойанны, ба
буйанны. Кыз сөлеер:

— Гит, ал гөзлерини, оннар бордейдә бир
чөлмек ичиндә.

Чожук гирер о бордейдә да басамээр ерә,
орасы долуймуш йылан, курбаа, өрүмжа, бө-
жек, түрлү титси шейләр.

Буләр чожек кенди гөзлерини да койәр он-
нары еринә. Чыкәр дышары да хайдээр койун-
нары евә. О кызы өлә да бракмыш асылы,
зерәа о кыз жадымыш. О дөнәрмиш бабуя,
кыза да, текерлек олармыш — не истәрсән.

ДЕВ ООЛУ ХЕМ РУСАЛИ

Бир сабаа дев адамы сорәр чожаа:

— Оолум, нерейи истеерсин хайдамма кой-
уннары отлатмаа. Ангы тарафа?

Чожук жувап едер:

— Бүүн хайдайжам койуннары отлатмаа
гүн дуусуна.

Саллээр кафасыны, йалварәр чожаа гитме-
син о тарафа дев адамы, ама чожек кайыл
олмээр.

Озаман дев адамы сөлеер:

— Бак, оолум, пек узаа гитмә, зерә о та-
рафта йашээрлар русалиләр. Оннардан дев
адамнары да сакынэрлар.

Чожук калкәр ериндән да жувап едер:

— Йок бишей, бән узаа гитмейжәм.

Шинди хайдээр чожек койуннары гүн дуусу-
на. Некадар хайдээр илери, окадар да таа

ислää чайырлары булэр. Гиттикчä койуннар таа хавезлән отлээрлар.

Йаваш-йаваш сүрү йаклашэр несой са байырларын йанына. Чожук са сефтä гөрмүш бөлä үүсек байырлары. Дайанэр кырлигасына да сийредер: үүсек байырлар тепелеринä кадар каплы дааларлан.

Шинди койуннар отламышлар, ток олмушлар, башламышлар йатмаа. Авшам олэр. Чожук беклеер койуннар йатсыннар бир куйту ердä да кенди башлээр пинмää байыр үстүна. Гидер некадар гидер, да гежä йарысы олдуйнан етишер бир байыр үстүнä. Отурэр бир аач алтына динненмää де гөрер, ани илердä ачык ерä чыкэр бир русали: балабан, кафасы демирли кадар бүүкмүш. Башлээр о русали кавал чалмаа. Бире да чыкмыш күчүжүк русали, аршын кадар бойу, кафасы демирли кадар. О да даул дүвәрмиш. Сора бирәр-бирәр топланмышлар оники киши, башламышлар хору ойнамаа. Чожук са сакланмыш о аач алтында да сииредәрмиш. Русалиләр са кенди йортуларыны йапармышлар.

— Брә!— деер Дев Оолу, кенди кендисинä,— йоктур бөлä иш гөрдүүм илери, йа бән гидейим бурадан да алмайым бела башыма.

Чожук усулуннан, саклы-саклы гидер о ердән да инер ашаа байырдан койуннарын йанына. Осой да бир йылдызлы гежәймиш. Топлээр Дев Оолу йакажак да йакэр бир атешчик, башлээр пиширмää шиштä йааны. Таман да ачмыш чыкысыны тузлан, истемиш тузламаа пишиш йааныйы, ачан ишидер ким са лум-тум гелер. О са русалилерин йортусу битмиш да ен

бүүк русали разгелмиш кәр чожуун атешинә.
Ачан русали гөрер Дев Оолуну, баарэр:

— А-а-а! Не аарээрсын бурада Дев Оолу?
Ийежәм сени!

Русали савашэр тутмаа чожуу. Дев Оолу са коркмамыш да алып бир ауч туз атмыш кәр русалинин гөзлеринә.

— Ы-ы-ы!— анырмыш русали ажыдан да көөр олмуш.— Нередайсин сән, ба?! Паралай-жам сени!

Чожук са качэр бир тарафа да баарэр:

— Йок, тутмайжан сән бени, русали. Гөрдүм бән нижә русалиләр хору ойнэрлар. Нередә о чыртман?

— Үүнмә, Дев Оолу, дүзежәм бән сенин кефини!

Русали чыкарэр пармаандан үзүүнү да узадэр ону чожаа.

— На беним үзүүмү, чожук!

О русалинин үзүү бүүлүймүш. Да чожук истеер-истемәз алэр да гечирер о үзүү пармаана. Үзүк башлээр баармаа: «Гел бурайы!»

Русали да узанэр тутмаа чожуу.

— А-а-а! Сән бурадамыйсын, Дев Оолу!

Чожук копушэр качмаа, русали да такышэр аардына, енез басмээр өкчелеринә. Не йапсын чожук, савашэр чыкармаа о үзүү пармаандан, ама чыкарамээр. Осой бүүлү демирдәнмиш о үзүк. Чожук топлээр таа куведини да качэр фарыйынжак. Чыкарэр бел чакысыны да кесер пармааны үзүклән билә да атэр ону пынара. Русали да атламыш пынар ичинә, сааде чыртмасы калмыш пынарын йанында. Дев Оолу баалээр пармааны, алэр чыртмайы омузуна да хайдээр койуннары евә.

ДЕВ ООЛУ КУРТАРЭР ПАДИШАХЫН КЫЗЫНЫ

Бир гүн Дев Оолуна гелер хабер, ани те-
пәгөз капмыш падишахын кызыны. О кыз дүн-
нәә гөзелиймиш. Бу вакыт таманнанмышты үч
йыл, насыл чожок олмушту дев адамын оолу.
Исләә йашармышлар оннар, чожок отладар-
мыш койуннары, саайармыш малы, йапармыш
пийнир, ийшимик, йуурт. О йылларда чожок ка-
авиленмишти, бүүмүштү бойдан.

Бир авшам, ачан Дев Оолу гетирмиш кой-
уннары тырлайа, дев адамы деер чожаа:

— Оолум, бән шиндән сора ихтәрым, билин-
меер некадар сүртежәм. Ләәзым буласын бир
кыз да евленәсин. Гит та куртар падишахын
кызыны да евлен она.

— Е ким койуннары бакажак, бән йоккана?

— Олмасын кахырын бу иш ичин,— демиш
дев адамы,— бакарым, макар ки гөзлерим
прост гөрер. Зар-зор гүдерим хайваннары.

— Озаман исләә.

Шинди чожок башлээр хазырланмаа йола.
Гидер о чингенелерә да деер:

— Йапасын бир топуз кырк окадан.

Чингенедә вармыш кырк калфа, топлээр о
калфалары да гиришерләр йапмаа топузу, кырк
чекичлән дүвәрмишләр топузу, кырк гүндә би-
тирмишләр. Шинди гидер чожок чингенейә да
алэр топузуну да гөстерер ону дев адамына.
Дәду деер чожаа:

— Исләә иш йапмыш, чингенә, ама бу то-
пузу ки кулланасын, ләәзым пиширәсин бир
сой чөрөк. Оники түрлү хамурдан йурасын

хем жамалы оники одуннан йакасын да о чөрәя фырына атасын да бу чөрәя йанына аласын.

Пиширер Дев Оолу чөрәя, койэр ону торбасына, топузуну асэр кемеринә, кылыжы да алэр елинә. Прост олэр дев адамыннан да гидер падишахын кызыны куртармаа.

Чекедер Дев Оолу йола. Чок му гитмиш, оники гүз гитмиш, оники су гечмиш, оники даа гечмиш. Оники даайы гечтийнән, бакса — оникинжи даайын кенарында вар бир бордей. Гирер о бордейя. О бордейдә йашармыш бир дәду.

— Авшамэрсин, дәду! Узак йолдан гелерим, узак йола гидерим, бракмайжан мы гежелейим?

— Е, гежелә, оолум.

Шинди калэр чожок гежелемәя дәдуда. Отурэрлар оннар авшам екмеени имәя, дәду сорэр чожаа:

— Нерейи йол тутэрсин, оолум?

— Аарээрым падишахын кызыны — Дүннәя Гөзелени.

— Е-е-е, чожуум, орайы кимсей таа етиш-меди. Ким гитти, хепси кайбелди. Тепәгөз хепсини пеливаннары өлдүрдү

— Бән гидежәм, — деер чожок.

Сабаален Дев Оолу ийер кенди чөрәян битки парчасыны да гирер даа ичинә. Гидер-гидер да етишер бир евә, бакэр, бир кыз отурэр миндирдә, оймуш Дүннәя Гөзели. Кыз гөрер чожуу да сөлеер:

— Не аарээрсын бурада, бе чожок? Бурада курт-куш гезмеер. Геләрсә тепәгөз, сени кайбедир!

Дев Оолу сормуш:

— Не куведи онун вар?

Кыз деер:

— Дортуз өрс ердән топузу атэр.

Дев Оолу деер кыза:

— Коркма, бән сени куртаражам.

Кыз башлээр ааламаа:

— Насы сән бени куртаражан, ачан тепәгөз бүүн истеер бана евленмәә, гитти авланмаа, гетирмәә өкүз.

Чожук үүредер кызы не йапсын:

— Ачан тепәгөз хызланажак сана, сән де она: «Бобам өлдү! Кырк гүн йасым вар. Кырк гүндән сора, бән сенин, сән да benim. Ама ачан тепәгөз усланажак, сорасын она недир онун тылсымы?»

Кыз сеселер чожуу да сөлеер, ани йапажак насыл аннаштылар. Дев Оолу гидер даа ичинә, сакланэр орда. Бир да ишидер, ани башлээр уулдамаа тепәгөзүн топузу. Атмыш тепәгөз ону дөртүз өрс ердән йукары. Гелинжә тепәгөз евә өкүзләр кесилмиш, манжалар пишмиш.

Шинди гелер евә кенди тепәгөз, ийер манжалары, ичер бир фычы су. Сора хызланэр кызын үстүнә. Кыз бүүк сеслән баарэр:

— Дур, йаклашма бана!

— Нечин!— сорэр тепәгөз.

Кыз аннадэр, ани бобасы өлмүш да бу үзәрә о пек дерин кахырда, кырк гүн ләазым йас тутсун. Тепәгөз кайыл олмуш беклемәә кырк гүн да сора евленмәә кыза. Йатэр динненмәә тепәгөз. Кыз сорэр она:

— Недир сенин тылсымын?

Тепәгөз сөлеер:

— Тә бу дирек.

Сабаален тепәгөз гидер авланмаа, да Дев Оолу гелер кыза да оннар икиси донадэрлар түрлү гөзәл ишләрлән евин дирееңи.

Чожук үүдерер кызы, таа не йапсын:

— Тепәгөз гелдийнән евә, сән ойнайасын бу дирәән долайанында да дейәсин: «Тепәгөзчүүн тылсымы!».

Авшам олэр, тепәгөз гелер евә. Кыз ойнармыш дирәән долай йанында да дейәрмиш: «Тепәгөзчүүн тылсымжыы!» Тепәгөз са гүлмеер. Кыз башлээр ааламаа. Озаман тепәгөз гүлер. Кыз деер она: «Не гүлерсин?», да урэр кендисини ерә. Тепәгөз сөлеер кыза:

— Кары, деерсин, сачы узун, ама аклы кыса! Тепәгөзүн тылсымы незаман олур директә?

— Сөлесәнә да бән билейим.

Тепәгөз сөлеер:

— Беним тылсымым бу евин сүпүргеси.

Ачан тепәгөз гидер даайа, чожек генә гелер кыза да үүредер ону:

— Донадасын сүпүргейи түрлү парчаларлан.

Кыз хазырлээр бир өкүз имәә тепәгөзә хем бир фычы су, сора донадэр сүпүргейи. Ачан да гелер тепәгөз даадан, кыз алэр сүпүргейи, чыкэр каршы тепәгөзә. Хем ойнээр хем деер: «Тепәгөзчүүн тылсымы!»

Тепәгөз са гүлер да деер:

— Кары, деерсин, аклы кыса, ама сачы узун. Тепәгөзүн тылсымы олур му евин дирәә, йаки сүпүргә. Беним тылсымын файдасы йоктур сана. Солейжам. Пек йыракта вар бир Каз даасы, даайын ичиндә вар бир гөл, орада үзер үч

өрдек. Илери гидер бир еркек өрдек. О өрдään катысында вар бир ока ташы. О ташын ичиндä вар үч синек. Оннар беним тылсымым.

Ачан Дев Оолу ишидер буну, гидер Каз даасына, булэр гөлү да урэр илерки өрдää, йарэр ону, чыкарэр катысыны да кырэр о ока ташыны. Чыкарэр үч синек, бирисинин башыны копарэр икисини да койэр шишä ичинä. Тепäгöz да хасталанэр. Дев Оолу гелер, кыз да беклärмиш ону. Дев Оолу деер:

— Сән да гөр, бән насыл өлдүрежäm тепäгözү.

Тепäгöz йары йола гелер, чожок копарэр икинжи синäан кафасыны. Тепäгöz да öлер, йыкылэр ерä.

Дев Оолу алэр Дүннää Гозели кызы, да гелерлär оннар чожуун евинä. Дев адамы беклärмиш чожуу да деер она:

— Сән шиндäан сора, хализдän дев адамын оолу, утандырмадын бени. Ислää, ани гелдин да бөлä гозäl кызы гетирдин. Шиндän сора бендän файда олмайжэк, йашайын, бана да бир парча екмек верин.

БҮҮЖҮ ПАДИШАА ХЕМ ДЕВ ООЛУ

Падишаа ишитмиш, ани Дев Оолу онун кызыны куртармыш тепäгөздän да йолламыш хабер, ки чожок хем кызы гелсиннär она евä.

Чожок сорэр дев бобасына:

— Падишаа чаарэр, гиделим ми, оса гитмейлим ми?

— Олур гидин, ама дуйэрым, ани бу падишахын фикириндә йок исләә иш. Онуштан ал да кош талигайа бизим дев өкүзлеримизи Сакары хем Чакалы. Оннар сана, ләәзым олдуинан, йардым едежеклар.

Кошэр чоужук талигайа өкүзлери. Кыз Дүннәә Гөзели гийнер ен паалы рубаларыны, кенди чоужук гийер кемерини, асэр белинә топузуну, кылыжыны хем алэр йанына русали чыртмасыны. Чыкэрлар йола. Гелерлар падишайа да Дев Оолу деер:

— Уүсек падишаам, бән куртардым кызыны тепәгөздән. Йалварэрым вер бана ону кары.

Падишаа деер:

— Верейим, ама вар беним бир пайым бакырдан, сүр ону да ек боодай, бич, дүү, ун үүт, дүүнжүлерә екмек олсун имәә.

Гелмиш Дев Оолу кенди конаана да деер кыза:

— Падишаа истеер сүрейим онун бакыр пайыны да екейим боодай, бичейим да авшаматак дүвейим хем ун үүдейим.

Кыз демиш:

— Гит, истә версин сана бобам үч гүнә мухлет, пулуклары дүздүрелим.

Гидер Дев Оолу падишаха, алмыш үч гүнә мухлет. Пулуклары вермиш чингенейә дүздүрмәә.

Ертеси гүнү, чоужук кошмуш Сакары хем Чакалы, сапламыш пулуу, пайсынмыш сүрмәә. Сүрмүш, екмиш, дүүмүш авшаматак, ун да үүтмүш, гитмиш падишаха да демиш:

— Хазыр, йаптым дедиини!

Падишаа долашмыш: «Хакына сүрмүш, ба!»

Билмеер не йапсын озаман да деер, ки чожок генә сабаа сабаален гелсин. Ертеси гүнү падишаа верер чожаа таа бир изин:

— Вар бир чайыр тучтан, сүр ону да дик чотук, авшамадак үзүм йапсын да шарап сүзәсин, дүүнжүлерә ички олсун.

Чожок гелер да аннадэр кыза не сөлемиш она падишаа:

— Падишаа истеер сүрейим онун туч чайырыны да дикейим чотук, да олсун үзүм, шарап та сүзейим, фычыйа койайым дүүнжүлерә ички олсун.

Кыз сөлеер чожаа:

— Беним бобам бүүжү падишаасы, ама сенин да өкүзлерин дев өкүзлери, диил ми? Сакар хем Чакал сүрежекляр тучтан чайыры да.

Шинди Дев Оолу йаптырэр чингенейә таа каави бир пулук. Ертеси гүнү кошэр Сакары хем Чакалы, саплээр пулуу да башлээр сүрмәә о туч чайыры. Сүрер-сүрер, гүн чыкмыш үүлен еринә. Сакар өкүз алмыш гүнү буйнузларына, атмыш геери, гүн узамыш. Битирмиш Дев Оолу сүрмәә, дикмиш кырлигайы, авшамадак үзүм олмуш. Шарап сүзмүш, долдурмуш фычырлары да гитмиш падишааха.

— Үүсек падишаа,— демиш,— сүрдүм, чотук диктим, шарап сүздүм, фычылары долдурдум, хазыр хепси.

Падишаа инанмээр, гидер да гөрер, деер:

— Вар аслы...

Ама бу бүүжү падишаа хеп услунмазмыш, кибиринә идирәмезмиш, ани чожок хепсини баша чыкарэр. Чаарэр Дев Оолуну да таа бир изин она верер:

— Йапасын бир көпрү алтындан, олсун сенин евиндән беним конаамадан. Бу көпрүдән бән сана мусаафирә гидежәм.

Йок не йапсын Дев Оолу, гелер да сөлеер Сакара хем Чакала. Өкүзләр даалэрлар ер ичинә, чыкарэрлар алтын. Алэр чожок о алтынары да гежә йарысы башлээр чалмаа русали чыртмасында хавалыры. Топланэрлар демирли кафалы русалиләр:

— Не топладын бизи, чожок. Сөлә, не йапалым?

Дев Оолу сөлеер русалилерә бир гежедә йапсыннар алтындан көпрү. Башлээрлар русалиләр ишлемәә да илк форозларлан битирерләр иши, дүзерләр бир фасыл алтын көпрү. Сабален, ачан бүүжү падишаа бакэр пенчередән, даптуру калэр:

— Брә, гиди, бу дев адамын оолу алажак кызымы!

Гелер Дев Оолу падишайа да деер:

— Үүсек падишаа, хади вер кызыны.

Йок не йапсын падишаа, солер:

— Верерим сана кызымы хем бир араба алтын. Гит кош арабайы.

Чожок гидер да сөлер Сакара хем Чакала, ани падишаа верер она букадар алтын. Сакар өкүз деер чожаа:

— Дев Оолу, алма о алтыннары, зерә талига кырылажак да бурада калажыз.

Дев Оолу деер падишаха:

— Үүсек падишах, алтын бана диил ләәзым, сааде кызыны вер бана.

— Сенинжә олсун, Дев Оолу, — демиш падишах, — верерим сана кызымы. Калын саалыжаклан!

Хайдээр чожук арабайы кәр алтын көпрүдән да гелер евә.

Дев адамы йапэр оннара бир бүүк дүүн, чок инсан топланмышты орада, дев адамнары да бир софрада конушармышлар.

Бән да о дүүндәйдим, конуштум дойунжа. Вердиләр бана бир чини манжа, истедим сизә гетирейим. Ама сокакта чыкты Кечи дәдуларын көпәә, бән салдым урайым көпәә да урдум дәдунун бажаана. Бүүн да адам топаллээр.

Вармыш үч кардаш. Йокмуш оннарын ана-лары-бобалары. Насыл йашасыннар? Гидерләр чингенейä да дөктүрерләр биринä бир путлук гүллä, икинжисинä ики путлук гүллä, таа öбү-рүнä да үч путлук гүллä.

Шинди, топланэрлар чожуклар да гидер-ләр даайа. Гидерләр некадар гидäбилерләр да етишерләр бир күчүк даайа. Бурада дурук-ланэрлар, бакэрлар, сора таа öтеедä булэрлар бир бүүк даа. Калэрлар йашамаа бүүк даада. Кесерләр аач да йапэрләр кендилеринä бир ев.

Башлээрлар йашамаа чожуклар даада. Хер гүн гидерләр авланмаа: йабан казы, йабан öрдäй гетирерләр. Аннашэрлар öлä, ани кардашларын бири калэр евдä да имäй йапэр.

Шинди калэр евдä бүүк кардаш да йапэр бир бүүк чүвен чорба. Беклеер кардашларыны гелсиннär даадан да дойурсун оннары. Бир да кимса урэр капуйа, гирер бир бабу, сорэр:

— Нäбэрсын, чожуум?

— Беклеерим кардашларымы.

— Вер дадайым манжандан.

Чожук верер кашыы. Бабу сөлеер:

— Бän севмеерим кашыклан. Бän северим чүвендän дадайым.

Алэр чүвени да ичер не вармыш орда. Чо-жук даптуру калэр да бишей сөлäмеер бабуяа. Бабу гидер.

Гелерләр кардашлар даадан, аач, йоргун.

Имää са йок бишей. Сорэрлар:

— Не олду? Нечин йок имää?

Бүүк кардаш аннадэр хепсини, не олмуш, насыл бабу гелмиш, насыл бүтүн чүвен манжайы имиш. Не йапсыннар кардашлар? Алэрлар бирär парча курунту да ийерлär суйлан.

Шинди евдä калэр икинжи кардаш. Йапэр бир чүвэр манжа да башлээр беклемää кардашларыны. Бир да ачылэр капу, гирер о бабу:

— Набэрсун, чожуум?

— Беклеерим кардашларымы.

— Вер дадайым манжандан.

Чожук верер кашыыны. Бабу сөлер:

— Бән севмеерим кашыклан. Бән северим чүвендән дадайым.

Алэр бабу чүвени да ичер-йудэр манжайы. Чожук кашык елиндä шаш-беш калэр. Бабу са йок олэр.

Гелерлär кардашлар авжылыктан, санэрлар, ани оннары сыжак манжа беклеер. Имää са йок генä бишей. Башлээрлар кардашына сормаа:

— Не олду, генä о бабу му иди манжайы?

Кардаш аннадэр, насы бабу ичмиш хепсини не вар чувендä. Не йапсыннар кардашлар? Кахырланэрлар, кахырланэрлар да аач йатэрлар уйумаа. Ертеси гүнү калэр евдä ен күчүк кардаш. Сабаалендән үүленадäк чалышэр да йапэр бир чүвен манжа. Бир да бакса, ачылэр капу да гирер о бабу.

— Вер чожуум дадайым манжандын.

— Верейим ми?

Ачан чожук алэр о үч путлу гүллейи да кырэр бабунун белини. Кардашлар гелерлär

даадан, имää хазыр. Ийерлär ислää, күчүк кардашлары да аннадэр оннара хепсини, насы бабу гелмиш да насы о онун белини кырмыш гүллейлән. Бакэрлар кардашлар — хакына да, ев йанындан бир кан изи калмыш. Гидерлär оннар о издән да етишерлär бир куйуя. О куйу пек деринмиш. Дүшүнерлär кардашлар да есап едерлär инмää о куйу ичинä. Гетирерлär бир узун чаты. Илкин колверерлär бүүк кардашы. О сөлеер:

— Салладыкча колверин ашаа чатыйы.

Колверерлär ону, некадар колверерлär. Дайанамээр. Башлээр баармаа чексиннär геери. Икинжи кардаш да дайанамэр, ону да чыкарэрлар геери.

Шинди колверерлär куйуя күчүк кардашы. О етишер өбүр дүннэйä.

Чожук бакынэр да гөрер дийл узакта бир бүүк конак, падишаа евинä бензейән йапы. Капулары коруйармыш ики бүүк алтын көпек. Чожук есап едер да гидер гөрмää несой йашээрлар бу ералтынкы дүннädä. Гидер некадар гидер, бакэр йол бойунда докуз курналы чөшмä. Каршы гелән инсаннар аннадэрлар чожаа, ани о чөшмейи коруйэр докуз кафалы йылан. О йылан инсаннары су бракмазмыш алсыннар. Ким савашмыш йыланы өлдүрмää, хепсини шу йылан имиш. Бүтүн падишаалыкта инсаннар дува едärмишлär, ки булунсун бир адам да куртарсын оннары о йыландан хем пакласын докуз курналы чөшмейи.

Чожук йаклашэр чөшмä йанына. Бурада, йакында бுவärмиш бир аач. О аач үстүндä вармыш картал йувасы. Ачан йаврулар гөрерлär

чождуу, аалээрлар да аннадэрлар она, ани йылан хер керä ийармиш оннарын кардашларыны. Аналары гитмиш имää гетирмää да шинди лääзым чыксын докуз курналы чöшмедän йылан да иежек оннары.

Чожук чыкарэр үч путлу гүллейи да урэр чöшменин курналарына. Осаат башлээрлар чыкмаа деликлердän йылан кафалары, савашэрлар имää чождуу. Бу заман да чожок башлээр урмаа кафалара гүллейлän. Бир урэр, ики урэр, үч урэр... Хепси докуз курнадан кафалары чыкарэр. Чöшмä суйу йылан канындан кырмызы олмуш.

Бир да хавада ишидилер, насыл учэр бир бүүк куш. О са картал гелärмиш йавруларыны дойурмаа. Чожук нäпсын? Йаврулар саклээрлар ону канатларын алтына. Гелер картал да конэр йуванын бойуна, сорэр:

— Кокэр инсана. Ким вар бурада?

Карталын йаврулары сöлерлär:

— Вар бир адам, ама о бизи куртарды йыландан. Имä ону, йалварарэрыз сана.

— Ислää,— демиш картал,— сän, чожок гит нерейи гидежän, ама йардым лäзым олурса, гел бана.

Шинди чожок гидер аарамаа бабунун евини. Инсаннар хепси шүкүр едерлär чождуу, ани куртармыш оннары йыландан. Да шинди докуз курналы чöшмедän вар насыл су алмаа. Аннадэрлар чожаа, ани бабу йашэр о бүүк евдä, ангысынын капуларында дурэрлар ики алтын көпек. Чожук гелер да öлдүрер алтын көпеклери үч путлу гуллейлän. Гирер аула. Урэр капуйа, сора ону да ачэр да гирер ев ичинä.

Илк ичердә бир кыз дүзен докуйармыш. Кыз гөрер чождуу да деер:

— Не аарэрсын бырда бе чожок? Бырда курт-куш гезмеер. Бабу гөрсүн сени, бүтүн йудажэк!

Чожок са гечер өбүр одайа. Ортанжа кыз таранармыш алтын тараклан. Ачан кыз гөрер чождуу, сөлер:

— Не аарэрсын бырда бе чожок? Бырда курт-куш гезмеер. Бабу сени гөрсүн, парча-парча йапажэк!

Чожок дурукланмэр да гечер үчүнжү ичери. Үчүнжү кыз ен гөзәлмиш, ойнармыш, осаат гечер диптеки ичери. Орада бабу йатармыш. Зоор солуйармыш.

Чожок урэр бабуяа биркач керә гүллейлән да гебердер ону.

Бундан сора, чожок алэр кызлары да гетирер оннары куйу бойун йанына. Баалээр чатыйлан бир кызын белини да ойнадэр чатыйы, ки кардашлары чексиннәр. Бири-бирини аардындан үч кызкардашыны да чекерләр йукары. Ачан чождуун сырасы гелер, кардашлар йукардан кесерләр чатыйы. Нәпсын шинди чожок? Гидер картала да деер:

— Чыкар бени айдыннык дүннәйа.

Картал сөлеер:

— Бул бана кырк пуд йааны хем кырк фычы су.

Чожок гидер падишаайа. Падишаа са илери ишитмишти, ани чожок докуз кафалы йыланы өлдүрмүштү да верер она йааны хем су.

Вакыт гелер учмаа айдыннык дүннәйә. Укледерләр карталын сыртына йааныйы хем фы-

чылары суйлан. Чожок да отурэр карталын аркасына. Картал сөлеер:

— Гаг дедикчә — йааны вережән, гуг дедикчә — су вережән.

Учэрлар. Ачан картал йааны истемиш, чожок она вермиш, ачан сусамыш, су вермиш. Учэрлар некадар учэрлар, йаклашэрлар айдыннык дүннәйя.

Картал баарэр:

— Гаг!

Чожок бакэр, йааны са битмиш. Нәпсын? Алэр бычаа да кесер айаанын алтындан бир парча ет да верер картала. Картал сормуш:

— Нечин инсана кокэр?

Чожок бишей жувап етмемиш. Чыкармыш картал чожуу айдыннык дүннәйя. Бурада чожок гөстерер картала, ани айаандан йааны кесмиш. Картал демиш:

— Бән биләйдим, ани сән өлә татлыйсын — бүтүн сени ийежийдим.

Сөлеер да учэр геери караннык дүннәйя. Чожок гидер аарамаа кардашларыны, ангылары алмышлар кызлары. Соруштура-соруштура булэр кардашларыны да алэр күчүк кызы да евленер она.

Инсаннар сөлеерләр, ани озамандан инсанын табаны бираз ойук гиби калмыш. Масал да битти.

ГҮМҮШТӘН АШЫКЛАР

Заман замандайкана, харман самандайкана, бән саллангачтайкана, дәду деликанныйкана, бобам да дүннеедә таа йокмуш, вармыш бир падишаайын оолу, адыймыш онун Курти. О чо́жук пек севәрмиш ойнамаа ашы́жак. Достуймуш Куртинин бир фукараа оолу — Читак. Бу ики чо́жук пек севәрмишләр ашы́жак ойнамаа.

Бир керә ойнармышлар достлар ашы́жак сокакта да бир жады бабусу гечер йаннарындан да маана буләр чо́жуклара, деер:

— Сән, падишаа оолу, кемик ашыклан ойнээрсын, йаптыр кендинә гүмүштән ашык.

Гидер падишаайын оолу касабанын чилингирина да дөктүрер гүмүштән ашык. Аләр оннары да гелдийнән о хем досту Читак башлээрлар ойнамаа ашы́жак. Илкин атәр Курти, ама са гүмүштән ашыкләр текерленмерләр. Сора атәр Читак, генә о ашыклар текерленмеерләр.

Чо́жуклар топлэрлар гүмүштән ашыклары да койэрлар бир тарафа да генә башлээрләр кемиктән ашыкларлан ойнамаа. Чо́жуклар ойнаркан, о бабу гелер да аләр о гүмүштән ашыклары.

Читак деер Куртийә:

— Бабу алды гүмүш ашыклары!

Падишаайын оолу тутәр бабунун колундан да урэр она биркач йумурук, да аләр ашыклары геери. О жады бабусу деер чо́жаа:

— Незаман Мир-кадынайы гөрежән, озаман да саалык гөрәсин!

Курти да хасталанэр, йатэр дөшеклерә. Топламыш падишаа бүтүн дүннәә илаччыларыны да сормуш оннара:

— Вармы нижә алыштырмаа беним оолуму?

Илаччылар демишләр:

— Биз билмеериз онун дердини. Ләәзым үүренмәә, недән бу серемже гелди онун башина.

Падишаа гидер да сорэр оолуна:

— Курти, не дердин сенин вар?

Чожук аннадэр, нижә хепси олмуш, нижә гүмүштән ашык йаптыртмыш да нижә о жады бабусу бетвеламыш ону... Ачан илаччылар ишитмишләр бетва ичин, алып башларыны кырламышлар орайы нердән гелмишләр. Бетвадан кимсей алынмамыш алыштырмаа Куртийи.

Бундан сора падишаа кендисини бүүк кахыра урмуш: не ийәрмиш, не бир кимсейлән лафедәрмиш. Курти да дөшеклери чүрүйәрмиш.

Бир гүнү падишайа демишләр, ани гелмиш бир фукаара оолу — Читак. Кенну истәрмиш булушмаа кенди падишаайлан.

— Чаарын ону бурайы!

Гелер Читак — фукаара оолу.

— Не исттеерсин? — сорэр падишаа.

Читак иилтмиш башыны да демиш:

— Уүсек падишаа, вер бана Куртийи да бән оннан гидежәм аарамаа Мир-кадынайы. О жады бабусу дедийди, ани Курти саалык озаман булажэк, ачан Мир-кадынайы гөрежек...

Дүшүнмүш падишаа, дүшүнмүш да кайыл олмуш. Сормуш, не ләазым оннара. Читак демиш:

— Үүсек падишаа, вер бизә ики бейгир. Бири олсун өтәәбеери, икинжиси са ен исләә бейгир олсун. Ама онун да сыртына ләазым атмаа бир карт бейгирин дерисини. Бейгирлери кошажәз талигайа, орада хаста Курти йатажәк. Хем вер бизә оники хашча алтын пара.

Йапәр хепсини падишаа, нейи истемиш Читак. Да ертеси гүнү сабаален Читак хайдәр бейгирлери, талигада йатармыш хаста падишаайын оолу.

Чыкәрлар достлар йола Мир-кадынайы аарамаа.

Чок му гитмишләр, аз мы гитмишләр, оники йыл, оники гүз йолда гечирмишләр, оники су гечмишләр, оники даа гечәбилмишләр.

Бир гүн етишерләр несойса падишаалаа. Дургунэрлар бир касабада. Орайы да етишмишләр авшам үстү. Читак урмуш бир евин пенчересинә. Чыкмыш капу өнүнә ев саабиси — бир арап. Читак демиш:

— Узак йолдан гелериз, узак йола гидериз, каблетмейжән ми гежелейлим?

Арап деер:

— Буйурун гечин ичери.

Читак сокәр талигайы аула, чөзер бейгирлери, верер оннара ем да йардым едер арапа Куртийи гетирмәә ичери.

Арап дойурэр чожуклары исләә, кара кафә йапәр оннара. Читак өдеер арапа үч алтын. Арап гөрер, ани бу адамнар диил фукааралардан да сорэр:

— Гөрерим узактан гелерсиниз, не зоорунуз вар?

— Биз гелдик гөрмää Мир-кадынайы.

Арап демиш:

— Йок насыл гөрäсиниз Мир-кадынайы. Докуз килит алтында йашээр. Онун бобасы Зулум падишаа, анатарлары күчүк пармаанда ташыйэр.

Читак сорэр:

— Е не орада мейданда падишаайнын конаан онүндä хазырлардылар бүүн. Биз гечärкән гөрдүк? Шатралары курмуштулар, генч оланнар бейгирлärлән топланмыштылар.

Арап аннатмыш:

— Зулум падишаа изин верди, ки йапсынар кош-йарышмак. Ангы чожуун бейгири гечежек, о да евленежек Мир-кадынайа да алажэк ону кенди падишаалыына.

Гежä йатэрлар динненmää, Курти деер Читаа:

— Олайды йарышайым чожукларлан, бизим ен ий бейгир бурада. Ама ачан саалыым йок.

Читак жувап етмиш она:

— Йок бишей, Курти, сабаа савашажэз гөрмää Мир-кадынайы да сөндән жады бабусунун бүүсү чыкажэк. Куведин еринä осаат гележек.

Ертеси гүнү, сабаален Читак хем Курти йаклашэрлар падишаайын евинä. Куртинин куведи йокмуш да емен-емен сүрүнмүш орайы кадар. Кенди Зулум падишаа булунармыш шатрада, бакармыш нижä генч оланнар хазырланармышлар кош йапмаа.

Падишаайын конаа сарылыймыш аскерләр-
лән. Оннарын йанына йаклашэрлар Читак хем
Курти. Отурэрлар ерә да Читак башлээр имәә
чувендән чорба. Ама ийәрмиш Читак фасыл,
кашыы гетирәрмиш кулаана, маана кулакары
аз еринә. Сора тепәси үстү дурармыш. Гө-
рүп буну аскерләр, изметчиләр, башламышлар
гүлмәә, сырытмаа да пармааннан гөстөрмәә.

— Ха-ха-ха!

Ишидер бу сеслери Мир-кадына да сорэр
изметчилерә, кимә окадар гүлерләр инсаннар
соакта. Изметчи аннатмыш:

— Отурэрлар ердә ики адам да бири ийер
чорба чувендән, ама кашыы гетирмеер аазына,
ама койэр ону кулаана...

— Аман! Аман!

Несой иштир бу, дүшүнмүш Мир-кадына,
нередә ишидилмиш инсан кулааннан исин чор-
ба?! Да Мир-кадына йоллээр изметчийи па-
дишаайа, ки ачтырсын она макар бир пенчерә
йарысы да орадан олсун она сийретмәә кош-
йарышмайы. Зулум падишаа ачмыш бир күчүк
пенчеренин ен күчүк капажыыны. Мир-кадына
да демиш изметчилерә таа йакын чаарсыннар
о фасыл адамнары, ани кулаана ийәрмишләр
чорбайы.

Ачылэр о күчүжүк пенчерә да гөрүнер Мир-
каданын сурады.

Читак да урмуш бир дирсек Куртийә.

— Бак төө күчүк пенчерейә...

Мир-кадына, дүннәә гөзели, бакэр пенчере-
жиктән, Курти да, падишаа оолу, бакэр она...
Чимчирик чакэр, гөк гүрлеер да фена бүү
чыкэр чождуктан. Осаат Курти гидер да пинер

атлы кенди ислää бейгиринä да етиштирер гирмää генч оланнарын сыраларына.

Башлээр кош. Уч гүн, үч та гежä сүртер бу кош. Да үчүнжү гүнү сабаален енсеер хепсини Курти — падишаа оолу.

Зулум падишаа верер Куртийä гелин Миркадынайы.

Курти сорэр Зулум падишайа:

— Нередä булунэр жады бабусу?

Зулум падишаа аннадэр:

— Жады бабусу йашээр беним касабамда, филан-филан сокакта.

Курти пинер бейгиринä да гелер о евä, булэр жады бабусуну. Ачан жады бабусу гөрер Куртийи, олэр текерлек. Курти кылыжыннан парча кесер о текерlää. Бундан сора дөнер бир койуна. Курти топузуннан даадэр о койунун буйнузларыны. Ама жады етиштирер олмаа бир клочка. Курти салэр бычааннан кесмää о клочкайы, ама етиштирер кесмää гагасыны, сора са тутэр да дешер о клочкайы.

Топланмышлар инсаннар, бакэрлар о клочка кайбелмиш. Онун да ериндä пейдаланмыш бир чиркин бабу: башында сачлар йолук, бурнусу кесик, бели кырык. Хепси баармышлар:

— Жадыдан куртулдук! Жады бабусу геберди!..

Бир да баксалар-геләрмиш сокактан Зулум падишаа да аалармыш. О чыкмыш инсаннарын өнүнä да демиш:

— Бу жады да бени бетваладыйды, олайым зулум хем фена. Шинди жады геберди, бендән да зулумнук хем феналык чыкты. Шиндäән

сора кимсейи күстүрмейжәм. Демейин бана башка зулум падишаа.

Бундан сора гелерләр евә Курти хем Читак. Мир-кадына да бейгирдә отурармыш. Падишаа каршыламыш оннары, севинмиш, ани Курти алышмыш да коймуш Читаа аскерлерә баш.

Йапэрлар бир бүүк дүүн. Хепси инсаннар хербир падишаалыктан топланмышлар.

Ама достлар хеп окадар ашыжак севармишләр ойнамаа, ама диил о гүмүштән ашыкларлан — кемик ашыкларлан ойнармышлар.

Ким масалы сеследи — бана ага, ким сесләмеди — аннасына дамга.

ПЕЛИВАН

Бир вакыт вармыш, бир вакыт йокмуш, вармыш бир падишаа хем карысы. Да бир гүн олэр оннарын бир чожуу. Ачан о ушак дууэр, осаат калкэр аяакларына да башлээр гезмää. Падишайын карысы демиш:

— Тай-тай дурду!

Хепси да ким йакында булунмуш ишитмишләр да демишләр:

— Тай-тай дурду... Тай-тай...

Сокакта да инсаннар ишитмишләр да бири-биринä демишләр:

— Падишахын олду бир оолу, пеливан олажэк.

Бир афта ичиндä чожук олмуш кожа пеливан. Койэрлар онун адыны Пеливан. Чожук гелер да сорэр анасына-бобасына:

— Йок му беним кызкардашларым?

Анасы аннадэр чожаа:

— Варды үч какун, ама оннары каврадылар дев адамнары.

Пеливан деер анасына:

— Бән гидежәм оннары аарамаа.

Анасы чожуун башламыш ааламаа:

— Гитмä, оолум, зерä сени девләр өлдүре-жекләр!

Бобасы да Пеливана демиш:

— Гит, чожуум, да куртар кызкардашларыны. Ким билер, не оннар чекерләр...

Пеливан деер анасына:

— Аалама, маму, йап бана бир чөрөк, кой торбама имяа да чыкажам йола.

Шинди Пеливан хазырлээр хепсини: гийер аскер рубаларыны, белини сыкмыш кемер кайышлан. Сол тарафына асэр кылыжыны, саа тарафына асмыш топузуну, аркасына асмыш калканыны, торбайы да имеклярлән гечирер омузуна.

Прост олэр анасыннан хем бобасыннан да чыкэр йола.

Уз гитмиш, дүз гитмиш, алты ай — бир гүз гитмиш, челек-үзүм ийеряк, лааля-зүмбүл бичеряк. Етишмиш бир пынара. О пынарын йанында дурармыш бир дяду.

— Заман хайыр олсун, дяду!

— Саа ол, Пеливан!

— Нерейи бу йол гетирер?

— Бу йол чыкаражэк сени девлеря. Гитмя орайы, зеря оннар сени өлдүрежекляр.

— Йок бишей,— жувап етмиш Пеливан,— коркмээрым бән оннардан. Какуларымы гелдим куртармаа.

Шинди гидер Пеливан даа ичиня. Уўлен үстү етишер бир евя. Бакэр ешиклердä отурэр бир кыз. Ачан кыз гөрер чожуу, калкыверер ериндән да сорэр:

— Не аарээрсын бурада? Бу ерлердä инсан гезмеер, гелирсä дев адамы сени кайбедежек осаат!

Пеливан деер кыза:

— Бән сенин кардашын, гелдим куртарайым сени дев адамындан.

Кыз ааламыш да демиш:

— Кардашчыйм, беним, кардашчыйм, на-

сыл сән бени куртаражан. Гелирсә дев адамы сени кайбедежек!

Пеливан демиш:

— Не куведи онун вар?

Какусу аннатмыш:

— О топузуну йакын булутлара атэр. Ачан да топузуну атэр, хайваннар кесилер, имекләр пишерләр, софралар курулэрлар, дев да отуруп ийер.

Шинди Пеливан башламыш лафетмәә какусуннан. Танышмышлар, аннашмышлар, нижә куртулмаа дев адамындан. Таман да лафларыны битирерләр, баксалар — гелер топуз хавадан: софралар курулмуш, хайваннар кесилмиш. Пеливан да атмыш кенди топузуну о тарафа, нердән гелмиш девин топузу. Пеливанын топузу дүшер девин йанына. Ачан буну дев гөрер, деер:

— Гелди Пеливан. Без-белли онун ишидир бу?! Гидейим да горейим несой адамдыр о.

Гелер дев адамы евә да гөрер, ани чојук отурэр онун ериндә да ийер имеклери софранан.

Дев адамы деер:

— Сән ми топузу аттын гөкә?

— Бән,— жувап едер Пеливан.

— Йок насыл бән сениннән дүүшейим. Сән бендән каави чыкажан,— деер дев адамы, сөлә не истеерсин.

Пеливан озаман сөлеер:

— Дев адамы, колвер беним бүүк какуму да бән сана докунмайжам.

Дев адамы кайыл олэр:

— Ал какуну...

Алмыш Пеливан какусуну да гетирмиш ону пынар йанында дуран дадуйа. Ичерләр оннар серин су пынардан, сора Пеливан йалварэр дадуйа:

— Дәду, йардым етсәнә бизә, унутмайжам сени. Ко дурсун сенин йанында какум. Бән да гидежәм куртармаа ортанжа какуму.

Пынары коруйан дәду кайыл олэр. Бракмыш Пеливан какусуну да гитмиш генә даайа. Гидер некадар гидер. Уз гитмиш, дүз гитмиш, алты ай — бир гүз гитмиш, челек-үзүм ийерäk, лаалә-зүмбүл бичерäk. Бир да бакса, ачык ердә бир ев. Орада булмуш ортанжа какусуну, отурармыш миндир үстүндә. Гөрдүйнән чождуу кыз демиш:

— Не аарээрсын бурада, дев гелирсә, сени кайбедежек!

— Каку,— демиш Пеливан,— бән сенин кардашын, гелдим сени куртармаа.

Кыз ааламыш да демиш:

— Насы сән бени куртаражан, дев адамы сендән каави чыкажэк.

Бир да оннар лафедиркән, башламыш уул-дамаа девин топузу. Дүшүнжә ерә девин топузу, өкүзләр кесилмиш, манжалар пишмиш. Алмыш Пеливан девин топузуну да атмыш ону геери. Учэр о топуз да дүшер кәр дев адамын тепесинә. Урэр о топуз да серсем едер дев адамыны.

— Ей!— баармыш дев адамы,— не иш бу, аллелем гелмиш Пеливан. Дейәрди бана фалжы бабусу, ки алмайым онун какусуну гелин. Тә шинди да гелди бела башыма...

Калкэр дев адамы да тутуп башыны качэр

нерейи гөзлери гөрер даалар ичинä. Кимсей да башка гөрмемиш о дев адамыны.

Чоџук са алэр ортанџа какусуну да гетирер ону пынар йанына. Севинерлär кызкардашлары, ани куртулмушлар да булушмушлар. Пеливан да оннарлан отурэр, ийерлär екмек, серин су ичерлär пынардан. Дадуйу да софрайа чаарэрлар.

Шинди, Пеливан генä деер:

— Гидеџам да куртараџам о күчүк какуму.

Бу керет чоџуу кимсей геери савашмамыш чевирмää, кызкардашлары пек истемишлär үчүнжү кызкардашларыны куртармаа. Дäду да, пынары коруйан, долдурмуш йола чоџаа бир сусак серин су да бир кач ихтääр насааты демиш.

Гидер чоџук генä о девлерин даасына. Уз гитмиш, дүз гитмиш, алты ай — бир гүз гитмиш. Челек-үзүм ийерäk, лаалä-зүмбүл бичерäk. Етишмиш Пеливан о улу даа ичиндä бир евä. Урэр чоџук капуйа. Ишидер ким-са аалээр. Ачэр капуйу, гирер ичери, бакэр каба миндирдä отурэр күчүк какусу да аалэр. Ачан о чоџуу гөрер, деер:

— Не аарээрсын бурада, чоџук! Гелирсä дев адамы, сени кайбедир!

Чоџук демиш она:

— Бән сенин күчүк кардашын. Ики какуму куртардым. Гелдим сени да куртарайым. Кызкардашларымыз беклерлär бизи пынар йанында.

Чоџуун какусу генä деер:

— Е, насыл сән бени куртараџан, кардашчыйм, дев булурса сени бурада билмеерим не

йапажэк... О атэр топузуну таа булутлара. Ерэ етишинжә топуз, бугалар кесилерләр, имекләр пишерләр.

Пеливан деер:

— Кокрма, билерим бән нижә оннан лафетмәә.

Шинди чыкэр чожок капу онүнә да хазырлээр кенди топузуну. Бу вакыт дев атэр топузуну. Ачан чожок ишидер уултуйу кеезленер да атэр каршы кенди топузуну. Чожуун топузу даадэр девин топузуну хавада да дүшер дев адамын аркасына. Чүрүк-чүрүк йапэр девин аркаларыны.

— Вай!— баармыш дев адамы, гелди Пеливан, да о бени өлдүрежек!

Зар-зор калкэр дев адамы да топал-топал качэр даа ичинә. Кимсей да башка ону гөрмемиш.

Бу сой Пеливан куртарэр кенди какуларыны дев адамнардан, сора гетирер оннары евә. Падишаа хем карысы йапмышлар бүүк шенник бу үзердә, чок падишаалыклардан мусаафирләр гелмишләр. Хем о пынары коруйан дәдуйу да чаармышлар конуша, вермишләр она баашыш. Да падишаа демиш хепсинә, ки кимсей күстүрмесин о дәдуйу бир заман.

Масал да битти.

Оналты йашында олдум чырак Шкембә Ванка чорбажыда. О зенгин адам беним дайымды. О сөләрди чок керет, ки алмыш бени тербелемәә хем адам йапмаа. Хепси бу йалан лафларлан о суварды инсаннарын гөзлерини, ки тутсун кендисинда таа бир парасыз чырак.

Ишләрдим бән барабар чорбажынын ески чырааннан Пич Костийлән. Аалем данышарды она Пич, йакида Масалжы. Она дәрдиләр пич, нейчин ани анасы дуудуртмушту ону кызкана. Ама масалжы онун гиби кўйдә башка йокту.

Некадар биз ишләрдик, шашардым бай Костинин палачорлууна. О гийәрди йазы-кышы бир йама-йама үстүнә дими. Башында о ташыйарды йа бир йыртык саман паралийа, йа бир сойук балабан калпак. Дәрдиләр, ани Пич Кости о доннарыны бүтүн афта ташыйармыш ишә, пазар гүнү да гийәрмиш оннары өнү аардына да гидәрмиш хоруйа. Кышын, ачан о гийәрди йаамурлууну, саныларды дири коркулук. Кости батинин варды бүүк айлеси: дөрт ушак, ама карысы нечинсә качмышты ондан да евленмишти ашыры кўйә. Кости батинин бир иш хич чыкмазды аклысындан — насыл бакмаа ушакларыны. Чок керет варды ишиттийм ондан: «Өлүрсәм, нәбажэklar Вани, Софи, Насти, Ленчи...»

Гелирди Кости бати сабайлен, данышарды чорбажыйа:

— Ванка бати, версәнә бир чарык бана.

— Нәптын чарыны ба, зулум?!

— Кеди имиш.

— Брә, брә... Сән бени калик чыкара-
жан ба!

Пич Кости да кахырланмазды.

— Ей, о кеди да е, сынашмыш кудура-
жаа чарык имәә...

— А гел ба, гел ба урсуз, на сана бир
чарык, ангы бажаана?

Чорбажы, окунарак, верәрди Кости батийә
бир ески чарык. Адам да отурупта ерә гий-
әрди ону.

Ләәзым сөлемәә, ани Кости бати гиби аз
шалвер варды. Шалверли да онун фукара-
алыктанды.

Бир керә чорбажыйы алдылар айлаа ромын
аскеринә. Чорбажыйка деер Кости батийә:

— Еркенә гел Кости бати, дойур хайван-
нары хем ташы йакажак хайада.

Кости бати гелер таа каранниктан. Гирер
беним одажыыма:

— Уйу, вакыт таа еркен...

Кенди са, гирип чорбажынын маазасына
аларды бир дилим пийнир, бираз туршу да
гидәрди евә дойурмаа ушакларыны. Брайып
имейи, геләрди геери. Калдырарды бени да
чекедәрдик ишлемәә. Бираз ишлейип сөләрди
чорбажыйкайа:

— Султана гелин! Нестә, гелдим сизә да
генә геери гиттим. Баардым-баардым, сиз са
уянмээрсыныз. Истәмедим сизи калдырмаа.

Сора Кости бати гелип беним йаныма, ча-
ларды түркү:

*Еркен калкан киши,
уур гидир иши...*

Бир жумаа гүнү, таман чорбажы гелдийди айлыктан, топландылар оннар бир кач киши, гелди онун кайнатасы хем бербер, адыйды онун Котой Митику. Гиришти бу траш етмää хем кырмаа кайнатайы. Боза ичерләр, лафеде-лар. Биз са бу вакыт икимиз Кости батий-лән таман имää верәрдик хайваннара. Бакэ-рыз, бизи ичери чаарэрлар. Чорбажы деер Кости батийä:

— А ол траш. Бән өдейжäm.

Кайыл олду о. Отурду скемнейä. Котой са-буннады онун сурадыны. Гиришти траш етмää. Чорбажыйлан кайнатасы башладылар дакыл-маа Кости батийä:

— Траш ет быйыкларыны. Не лääзым оннар сана? Филжана гирерләр шарап ичәркән.

Шакадан-шакадан траш еттиртиләр бер-берä чыраан быйыкларыны. Ачан Кости бати бакты айнайа, гиришти ааламаа:

— Не йаптыныз, не йаптыныз. Гүлдүнуз бени.

Чорбажы кишнейрäk деди:

— Кайыл олдун е.

Кости бати са гүженди, насыл бир күчук ушак. Бән сефтä гөрдүйдүм, нижä ажы йаш-лан ааларды бүүк адам. Гагауз адамнары олур ааласыннар сааде бир йакын хысымын өлүсүн-дä, башка керä сән гагаузу гөрмейжән аалар-кан. Кости бати окадарадан гүженик гөрүн-дүйдү бана, ани кендим емен ааламадыйдым. Быйыксыз онун сурады фасыл ачыкты, кувет-сизди.

Евә гиттийдн о каранлык олдуынан.

— Утанэрым инсандан.

Гитти да гелмеди быйыклары бүүмейинжә. Ачан да гелди, дүштү таа бир серемжөйә. Чорбажы тутэр ону маазада бир чанак туршуйлан. Бән ишиттим еркен сабаален сес да чыктым дышары. Чорбажы дүвәрди Кости батийи камчийлән.

— Хырсыз!

— Ванка ага, бән алдым сааде чүрүклерини!

— Еллерин курусун!

Чорбажы браамады завалыйы дүшүрмейинжә ерә.

Кости бати гелди йаныма сеник, есмер суратлы. Лафсыз алды күрәә да тутундук оннан күрүмәә дамы. Бән истейдийдим бишейлән севиндирмәә ону. Бу үзерә үүлендән сора, ачан Кости бати хайдады талигайы үклү фышкыйлан атмаа ендәә, бән гиттим кырчмайа да алдым бир ока боза, ики да дилим пастырма. Авшам үстү, битирдийнән иши, бән дедим:

— Кости бати, буйрун гелин benim одама.

— Олур гиделим.

Кости бати йаннатты башыны, маана кайыл, да биз гирдик benim одама, нердә сыжакты, исләә кыздырарды жамалы куру тезекләр. Икимиз да чыкардык аар йаамурлукларымызы. Бән дөктүм она боза, кестим биркач дилим пастырма. О ичти, да гөзлери бираз дирилди.

Ўректән истедийдим севиндирмәә ону бу зоор гүнүндә. Бак бән бүтүн гүн гөрәрдим, ани адам кибиринә идирәмер, ки дүүлдүйдү кабаатсыз. Да ачан гөрдүм, ани о йымышээр

йаваш-йаваш сыжактан, беним да үреемә олду илин. О ичти окадан биркач йудум боза да неса дүшүндү кенди-кендисинә. Озаман бән сордум, нейи чоктан хазырланардым сормаа:

— Кости бати, аннатсана бана бир масал.

О силди быйыкларыны кара, чатлак аужуннан жыба быйыкларыны да деди:

— Аннадайым ба...

Ама о алатламазды. Чыкарды чаашырларын дерин жебиндән бир күчүжүк торбайык долу түтүн, орайы о сыкыштырмышты биркач кыйма ески газета йапражыы. О башлады түтүтмәә цыгаркасыны да сора ики елиннән дийди үреенә. Бән билирдим, ани о хаста барсакларын-дан. Ким керә ишләркән онун чекедәрди ажымаа ичи.

— Кости бати, нейчин сән гитмерсин дофтора?

— Йок парам, дофтор пара истеер.

Масалжы бакарды бана гүлүмсейрәк, сааде гөзлерин дибиндә сечиләрди бир саклы зеет. Ама бу хасталык енгел етмәзди она аннатмаа түрлү жүмбүшләр, фыкралар, масаллар: «Настрадин хем боярлар», «Попаз, жанавар, гаарга хем бөрөк». Хепсиндән масаллардан бирини лафтан-лафадан тутэрым аклымда да о масал ишидилер бана Кости батинин сесиннән.

...Естек-пестек, топал ешәә бир көстек, ким масалы сеслеер — бана ага, ким сесләмеер — аннысына дамга. Заман-замандайкана, башак самандайкана, бән саллангачтайкана, дәду деликаныйкана. Бир вакыт вармыш, бир вакыт йокмуш, вармыш бир адам хем бир кары. Вармыш оннарын бир чождуу. Кары хасталанмыш

да өлмүш. Адам алмыш икинжи кары. Вармыш о карынын үч кызы, назлаймыш о кызлар, бишей оннара буйурамармышлар. О адамын чожууна карынын жаны ажымамыш. Бишей саймамыш ону. Чожууа кары йоллармыш отлатмаа Тракалы өкүзү. Йапармыш чожаа тизектан чорек. Ачан чожек отладармыш өкүзү, отуруп аалармыш.

Бир керя өкүз сормуш:

— Нечин аалээрсын, чожек?

Чожек жувап етмиш:

— Йок беним мамум, өлдү, бобам алды бир башка кары, о сааде кенди кызларыны бакэр. Та гөр не бана койэрлэр имяя.

Өкүз демиш:

— Чек сол буйнузуму.

Чожек чекер өкүзүн сол буйнузуну, чыкер ордан бир софра: кырма, каурма, сүүш таук, бийаз екмек хем таа не жанын истеер — дүннэ-айын имеклери. Сора өкүз деер:

— Идийнэн сора топла, кой буйнузу ериня.

Бундан сора чожек гидер евя шен-шен. Кары дүшүнер: «Не өля бу чожек шен?» Алэр да йоллээр бүүк кызыны, гозлетсин нэбэр чожек. Кайнадэр кызына бир сүүш таук, койэр бир сомун бийаз екмек, бир да ока бийаз шарап. Кыз гидер чожуун аардындан, өля сечилмедик. Йер-ичер исляя, йатып та уйуйэр гөлгя алтында.

Гелдийнэн евя, кыз сөлеер анасына:

— Бишей йок орда, отладэр өкүзү.

Ертеси гүнү кары йоллээр икинжи кызыны. Бу да какусу гиби, имиш-ичмиш, уйумуш, гелдийнэн евя, демиш анасына:

— Бишей гөрмедим, бишей имеди о.

Шинди кары йоллээр күчүүнү. Койер она имää-ичмää. О күчүк кызы шалвермиш, не ийер, не ичер, сииредер хепсини: насы чожок өкүзүн йанына йаклашмыш; насыл буйнузу чыкармыш, насы имиш, насы буйнузу коймуш еринä. Ишиттийнән буну кары йапэр кендини хаста.

— Не истеерсин?— сормуш адам.

— Бишей истәмеерим, сааде Тракалы өкүзүн йаанысындан дадэйым.

Шинди не йапсын адам, деер:

— Сабаа кесежәм өкүзү.

Чожок ишидер да гидип сөлеер өкүзä, ани истеерләр кесмää ону. Окүз жувап етмиш:

— Коркма, оннар бени кесәмейжеклар. Ачан коолайжэklar тутмаа, сән геливер йаньма. Бән илиштирежәм буйнузума сени, атлайжэз токаттан да учажэз-гидежэз...

Осой да йапэрлар. Хепси топланэрлар тутмаа өкүзү. Башламышлар адамнар кооламаа хайваны. Окүз хызланып капмыш чожуу да атламыш токатлар үстүндән да качмышлар. Сансын учмушлар-гитмишлар. Гидерләр ики-үч гүн. Окүз сөлеер чожаа:

— Бак хазыр ол, гележек бир бүүк Биаз өкүз. Коркма, бән ону енсейжәм.

Сора өлä да олэр. Сабаа олэр, гелер Биаз өкүз, тозадарак, атармыш бүтүн топрак үстүнä. Чыкэр Тракалы өкүз. Дүүшерлар. Тракалы өкүз уруп ону, баттырэр гыртлаадан ерä. Динненерләр бир гежä. Окүз генä деер:

— Гележек бир Сары өкүз, чок зетлейжек бени, ама енсейәмейжек, бән ону енсейжәм.

Олә да олэр. Гүрешерләр некадар буушэрлар. Сары өкүз баттырэр Тракалы өкүзү дизадан, ама Тракалы өкүз калкып енсеер Сары өкүзү, өлдүрер ону. Гежелерләр чожок Тракалы өкүзлән да о авшам Тракалы өкүз генә лафедер:

— Шинди гележек бир күчүжүк Кара өкүз. О бени енсейжек. Ачан чекедежам дүүшмаа да о бени йыкажэк, етиштир чекмаа буйнузуму.

Сабаа олэр. Бакэрлар — гелер бир күчүжүк Кара өкүзчүк, ама бүтүн тоз тозадэр. Чекедерләр буннар дүүшмаа. О Кара өкүзчүк баттырэр Тракалы өкүзү дизадан, сора гыртлаадан. Чожок чекер буйнузу да гидер ордан. Кара өкүз енсемиш Тракалайы.

Чожок са гидер-гидер, етишер бир чайыра. Ааламыш-ааламыш, ачэр буйнузу. Ачтыйнан таа долмуш чайыр маллан: беегир, койун, инек, дана. Шинди истеер топламаа малы — топлаймэр. Гелер бир бүүк йылан сорэр:

— Не аалэрсын?

Чожок демиш:

— Топлайамэрым бу малы.

Йылан салламыш кафасыны да демиш:

— Йардым едежам топламаа, ама ен севгили гүнүндә йудажам сени.

Шу йылан йардым едер топламаа буйнуза малы. Чожок гидер-гидер бир гүн, ики гүн, үчүнжү гүнә гөрер бир шафк узакта. Хеп савашмыш етишмаа о шафка. Учүнжү гүнү аушамнен етишмиш. Урэр пенчерейа. Таман да о инсаннар чыкарармышлар кырма. Йашармышлар о евдә бир дадуйлан бабу хем вар-

мыш бир кызлары. Лафедәрмишләр: «Гелсә бизә бир мусаафир, вар не коймаа». Таман да бу вакыт урэр чо́жук пенчерейа. Сорэрлар:

— Кимсин?

Чо́жук жувап едер:

— Йолжуйум, кабледин ичери, аннада́жам, нечин гелдим.

Чыырэрлар чо́жуу ичери, отурдэрлар софрайа. Ййер чо́жук. Гиришерләр сормаа: нередан гелер? нерейи гидер? О аннадэр не гечирмиш. Демишләр: «Кал бырда, та́ бизим вар кызымыз, беенирсәниз бири-биринизи, ол бизә гүзә». Чо́жук калмыш. Биркач гүн гөрер кызы, беенер. Аннашэрлар кач вакыттан сора дүүн олажэк.

Аннашмактан сора бир сабайлен чо́жук ачэр буйнузу — долэр херерси мал. Йаклашэр дүүн пазары. Хазырлээрлар имеклери. Кесерләр койун, дана. Шинди гелерләр гелиннән-гүвә стевноз олмактан. Чо́жук са билер, ани ен севгили гүндә гележек о йылан имәә ону. Гечерләр гелиннән гүвә каршыйа. Бир бакэрлар йылан гелмиш капуйа, дикмиш кафасыны. Ачан чо́жук гөрмүш йыланы, о осаат чыырмыш саадычлары да үүретмиш, не йапсыннар. Саадычлар тез казэрлар бир куйу, йакэрлар ичиндә бир бүүк атеш, өртерлар асырлан. Йанына койэрлар софрайы имекләрлән. Илкин теклив едерләр йыланы. Йылан савашэр отурмаа да дүшер куйу ичинә. Гелиннән гүвә куртулэрлар. Йылан са патлээр, пүфламыш бүтүн. Чо́жук кысметли йашамыш карысыннан, олмуш оннарын чок ушаклары, ама бир заман да чо́жук унутмамыш достуну Тракалы өкүзү...

Пич Кости бати ансызын өлдү. Чорбажы йолламышты ону кышын ун үүтмää дерменä. О да пек коркармыш чалдыртмасын чуваллары уннан да, сарынып хеп о коркулук йаамурлууна, йатэр талигада. Сабаален ону булэрлар өлү. Ону гетирерлär евä талигада. Хабер гелди илери. Бән чыктым каршыламаа. Гөрүнжä талигайы таа узактан, беним инди йашлар үзүмä. О сансын күчүк ушак уйумушту кысып бажакларыны, койуп еллерини дизлерин арасыны. Гөзлери йумулу. Быйыкларында калмышты бир саман парчасы. Сансын дии омузуна — калкывережек да дейжек: «Өлүрсäm, ким бакажэк Ванийи, Софийи, Настийи, Ленчийи».

Бундан сора бән гиттим чорбажыдан. Бишей сөләмедим, сааде бир еркен сабаа бән алдым чыкымы да гиттим касабайа. Ики йыл ишледим хамал, йапы ишчиси. Ачан Испанияда чекетти цивил женги, бан гиттим орайы да республиканнарлан билä гирдим дүүшä. О йылын мардын битки гүннериндä Гвадалахарада, бир дүүштән сора бән хем бир генч республиканец кайбеттик бизимкилерини да сакланарак йарым гүн гездик байырлыкта, нердä бுவärди йабан лимон аажы. Авшама доору чыктык бир евин йанына ишленмиш биаз таштан. Ики катлы ев сарылыды дуварлан доздолайанындан, гөзäl ресимни токатлар ачыктылар. Бу ев ичиндä олмалы варды бишей-бишей имек тарафындан. Биз йоргундук, кафадарымын йараланмышты куршумнан омузу хем биз аачтык

да башладыйдык кесилмää. Бир-кач ийши лимондан таа чок кайнарды гурсаам.

Илкин биз сакландык бир бүүк ташын аардында. Бырдан сийреттик орталыы. Кимсейжик гөрүнмээди. Йоргуннук хем аачлык көрлеттийди бизим кушкулуумузу. Биз копуштук ев ичинä гирмää. Ама бурада чыкмады кысметимиз. Ансызындан лимон башчесиндән чыктылар едесекиз киши түфeklәрлән хем каскаларлан да чекеттиләр атеш етмää. Биз осаат таныдык фалангистлери. Оннар, тазылар гиби, такыштылар аардымыза. Ерифләр качаркан да атеш едәрдиләр. Бизи зоорду кееземää, нечин ки оннар булунардылар ашаада, биз са йамажын орта ериндä. Куршумнар урдулар токада да тафталар деликленди, сансын куртлар имиштиләр аажы. Биз кафадарлан йаттык ерä. Куршумнар дүвәрдиләр токата, дувара, чимчирик чакарак. Таш парчалары серпәрди таа бизим үзлеримизä. Топлайып куветлеримизи, биз не качабилирсак хызландык да гирдик аул ичинä. Кападык токатлары, сүрдүк ики бүүк сүрмä.

Ев бошту. Мердвендән биз пиндик тавана. Калдырып таван тозуну, йаттык нередä кырыкты ики керемет да о аралыктан бактык ашаа. Бырдан бизä гөрүнәрди бүтүн долай. Каршыда лимон аачлары шылардылар сары-ешил бойайлан. Аачларын тепелеринä етишәрди каушан гүнүн кыйын шылаа. Сол тарафындан бир километра кадар узакта гөрүнәрди бир бүүк плантация зихтин аачлары. Оннарын койу-ешил йапраклары бу авшам вакидында бензәрдиләр бир ешил килимä. Бу зихтин аачлары верөрдиләр бана нечин са умут, ама лимон фиданнары

чыкарырдылар ичимдән кин, олмалы онуштан, ки ордан чыктыдылар фалангистләр.

Душманнарын фигуралары кимикерә пейдаланардылар таш аулун бойунда. Беллийди, ани оннар бизи сарэрлар. Ачан авшамкы гүнүн шафкында йалабыдылар сүнгүлар, генч достум benim койду аннысыны сол колунун дирсеенә да омузлары онун сарсты ааламактан.

Бән сааде шинди гөрдүм, ани о чоҗужак бир оналты йашында. Гиимни ески аскер рубасына о бензәрди да аскерә, ама инжә фигурасы хем забун күрекли аркасы исләа гөстәрәрдиләр, ки о таа ушак. Бакарак она, бән дуйдум, ани бән да тырмаламыштым саа аужуму, аннадым, ани бу иш олду, ачан биз дүштүк ерә куршумнар алтында. Йарайа гирмишти тоз да шинди йакарды. Бән саваштым айытламаа орадан кири, ама гөрүнмәзди исләа да бән калдырдым колуму шафка. Уфледим биркач керә, таман ачан зихтин аачларын йанында патлады бомбалар, сора атеш етти пулемет. Бән чектим кендими таа йакын деләа да гөзкулак олдум. Бу такым бән истер-истемәз исләа гөрәрдим, не олэр аулда. Бән инанмадым гөзлерими, ачан... ачан ансындан гөрдүм, ани аулда пейдаланмыш бир бүүк тракалы өкүз. Гөк бензиндә хайван калдырды аар башыны да исләа белли олду онун бүүк гениш койулу буйнузлары. Бирдән да орталык сус олду да ишидилди траканын тракласы. Жаным далгаланды, да бән илиштим достумун омузуна. Чоҗук калдырды башыны, гөрду тракалы өкүзү да бакты-бакты она. Бән са, ансындан,

нижә өбүр дүннәәдан ишиттим Масалжынын
сесини:

— Коркма, оннар бени кесемейжекляр.
Ачан коолайжаклар тутмаа, геливер йаныма.
Бән илиштирежәм сени буйнузума, атлайжэз
токаттан да учажэз-гидежиз...

ИЧИНДИКИЛӘР

П. Чеботарь
В СОАВТОРСТВЕ С НАРОДОМ
3

ДЕВ АДАМЫН ООЛУ
5

ДОКУЗ КУРНАЛЫ ЧОШМА
25

ГҮМҮШТӘН АШЫКЛАР
32

ПЕЛИВАН
41

ТРАКАЛЫ ОКУЗ
48

Булгар Степан Степанович

Б90 Дев адамын оолу: Масаллар: Для сред. школ. возраста/Худож. Д. Савастин.— Кишинев: Лит артистикэ, 1989.— 64 с.: ил.— (На гагауз. яз.).

ISBN 5—368—00928—3

Произведения гагаузского прозаика написаны по мотивам народных сказок. Творчески переосмысливая древнюю мифологию своего народа, писатель создает оригинальное фольклорно-приключенческое повествование. Путешествие в удивительный мир сказок интересно и увлекательно.

4803150400—7

Б — 89 (За счет автора)

М756(10)—90

ББК 84.8Г

ДЛЯ СРЕДНЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА
ЛИТЕРАТУРНО ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ИЗДАНИЕ

Степан Степанович Булгар

СЫН ВЕЛИКАНА

Сказки

(На гагаузском языке)

Художник

Дмитрий Иванович Савастин

Редактор *П. Чеботарь*

Художественный редактор *Я. Олійник*

Технический редактор *Р. Синицкая*

ИБ № 4361

Сдано в набор 08.08.89. Подписано к печати 28.11.89. Формат 60×90¹/₁₆.
Бумага офс. Гарнитура «Литературная». Печать офсетная. Усл. печ. л. 4,0.
Уч.-изд. л. 2,27. Усл. кр.-отт. 4,50. Тираж 5000. Заказ 5161.

Цена 50 коп.

Издательство «Литература артистикэ»
277004, Кишинев, пр. Ленина, 180.

Тираспольская фабрика офсетной печати

Госкомиздата МССР,

278000, Тирасполь, ул. 25 Октября, 99

50 коп.